

Voksnes rett til grunnskoleopplæring etter opplæringsloven kapittel 4A Udir- 3-2012

8. Spesialundervisning etter § 4A-2

Voksne som har rett til grunnskoleopplæring etter § 4A-1 kan ha rett til spesialundervisning etter § 4A-2.

Denne bestemmelsen inneholder to alternative grunnlag for rett til spesialundervisning for voksne:

- § 4A-2 første ledd fastslår at voksne som ikke har eller som ikke kan få et tilfredsstillende utbytte av opplæringen, har rett til spesialundervisning.
- § 4A-2 annet ledd fastslår at voksne som har særlige behov for opplæring for å kunne utvikle eller holde vedlike grunnleggende ferdigheter, har rett til slik opplæring.

Det går frem av § 4A-2 tredje ledd at følgende regler i opplæringsloven kapittel 5 også gjelder spesialundervisning for voksne på grunnskolens område:

- § 5-1 andre ledd første og andre punktum: opplæringstilbudet skal legge vekt på utviklingsutsiktene til eleven og være slik at den voksne får et forsvarlig utbytte av opplæringen
- § 5-3: krav om sakkyndig vurdering

- § 5-4: krav om samarbeid med den voksne
- § 5-5: krav om IOP og årlig rapport
- § 5-6: krav om PP-tjeneste som jobber både individrettet og systemrettet

8.1. Spesialundervisning for å få tilfredsstillende utbytte av opplæringen

Vilkåret for rett til spesialundervisning etter § 4A-2 første ledd er at den voksne ikke har eller ikke kan få et tilfredsstillende utbytte av den ordinære grunnskoleopplæringen for voksne. Vurderingen av om den voksne har rett til spesialundervisning etter § 4A-2 første ledd er på mange måter den samme vurderingen som for elever i opplæringspliktig alder, jf. § 5-1 første ledd, men det må tas hensyn til at opplæringstilbudet til den voksne vil være mer tilpasset den voksnes behov enn det som er vanlig i den ordinære grunnskoleopplæringen for elever. Om den voksne har rett til spesialundervisning må vurderes konkret og skjønnsmessig på bakgrunn av den enkeltes behov. Det avgjørende er om den voksne ikke har eller ikke kan få et tilfredsstillende utbytte av det ordinære opplæringstilbudet. Kommunen må alltid vurdere om den voksnes behov kan avhjelpest ved å tilpasse det ordinære opplæringstilbudet ytterligere. Direktoratet understreker at det ikke er krav om diagnose for å ha rett til spesialundervisning etter § 4A-2 første ledd, og at en diagnose i seg selv ikke utløser noen rett.

8.1.1 Forsvarlig utbytte av opplæringen

Voksne som har rett til spesialundervisning etter § 4A-2 første ledd har rett til et opplæringstilbud som gir dem et forsvarlig utbytte av opplæringen, jf. §§ 4A-2 tredje ledd og 5-1 annet ledd annet punktum. Hva som vil gi den voksne et forsvarlig utbytte av opplæringen må vurderes både i forhold til den voksne selv og det utbyttet andre voksne får av sitt opplæringstilbud. Det er presisert i Ot. prp. nr. 44 (1999-2000) i punkt 2.1.2.2 at det kan være rom for å gå utover de fem vitnemålsfagene og gi opplæring etter hele læreplanverket. Eksempler på tilrettelegging som kan fastsettes i enkeltvedtaket om spesialundervisning kan være:

- at den voksne skal ha flere eller andre fag enn vitnemålsfagene,
- at det skal gjøres avvik fra læreplanen for ett eller flere fag (for eksempel bortvalg av kompetansemål),

- at den voksne skal ha ekstra fysisk tilrettelegging, ene-undervisning eller
- at det stilles særskilte kompetansekrav til den som gjennomfører opplæringen, for eksempel spesialpedagog eller at en assistent skal bistå læreren med gjennomføringen av opplæringen til den voksne.

I utformingen må det ses hen til den voksnes utviklingsmuligheter og at det ordinære opplæringstilbudet til voksne er mer fleksibelt enn grunnskoleopplæringen for barn og ungdom. For mer informasjon om spesialundervisning etter § 4A-2 første ledd se direktoratets veileder om spesialundervisning for voksne ([lenke](#)).

8.2 Spesialundervisning for å utvikle eller holde ved like grunnleggende ferdigheter

Opplæringsloven § 4A-2 annet ledd inneholder et særskilt grunnlag for rett til spesialundervisning. Det er fastsatt her at voksne som har et særlig behov for opplæring for å utvikle eller vedlikeholde grunnleggende ferdigheter, har rett til slik spesialundervisning. Hensikten med retten til spesialundervisningen er at voksne som har behov for å tilegne seg ferdigheter og kunnskap for å kunne fungere tilfredsstillende i samfunnet, herunder dagliglivet, vil kunne antas å ha behov for opplæring i grunnleggende ferdigheter. For at den voksne skal ha rett til spesialundervisning etter § 4A-2 annet ledd, er det tre vilkår som må være oppfylte:

- Behovet må være knyttet til grunnleggende ferdigheter,
- Det må være opplæring for å vedlikeholde eller utvikle de grunnleggende ferdighetene,
- Den voksne må ha et særlig behov.

Innholdet i disse vilkårene utdypes nedenfor.

Direktoratet minner om at for at den voksne skal ha rett til spesialundervisning etter § 4A-2 annet ledd, må den voksne oppfylle vilkårene i § 4A-1 første ledd.

Det er understreket i Ot. prp. nr. 44 (1999-2000) at § 4A-2 annet ledd viderefører opplæringsloven § 5-2, og at rettighetene til disse gruppene skal videreføres. Dette gjelder blant annet personer som har rett til ADL-trening/vedlikeholdstrening. I tolkningen av innholdet i § 4A-2 annet ledd skal derfor tolkninger knyttet til tidligere § 5-2 legges til grunn.

8.2.1 Grunnleggende ferdigheter

Det første vilkåret er at opplæringen må være knyttet til grunnleggende ferdigheter. Paragraf 4A-2 annet ledd gir rett til spesialundervisning dersom den voksne har et særlig behov for opplæring for å utvikle eller vedlikeholde grunnleggende ferdigheter. En begrepsavklaring av grunnleggende ferdigheter er gitt i Ot. prp. nr. 46 (1996-1997) side 169. Her er det presisert at:

«Grunnleggjande dugleik er i denne samanheng meint å dekkje ADL-trening (opplæring i daglege gjeremål), grunnleggjande kommunikasjonsdugleik, grunnleggjande lese- og skrivedugleik, motorisk trening og liknande.»

Grunnleggende ferdigheter skal også her normalt gis gjennom opplæring i fag. Dette innebærer at grunnleggende ferdigheter som utgangspunkt knyttes til læreplaner for fag og at det fastsettes individuelle opplæringsmål for den enkelte på bakgrunn av kompetansemålene.

Opplæring i grunnleggende ferdigheter dekker opplæring i nye ferdigheter og kompetanse, repetisjon av tidligere innlærte ferdigheter og oppnådd kompetanse, vedlikehold og utvikling av de grunnleggende ferdighetene.^[1]

Forholdet til grunnleggende ferdigheter i Læreplanverket for Kunnskapsløftet

Begrepet "grunnleggende ferdigheter" brukes også i Læreplanverket for Kunnskapsløftet. I Læreplanverket for Kunnskapsløftet er grunnleggende ferdigheter: lese, skrive, regne, uttrykke seg muntlig og bruke digitale verktøy. Grunnleggende ferdigheter etter Kunnskapsløftet og grunnleggende ferdigheter etter § 4A-2 annet ledd har følgelig ikke samme betydning.^[2]

[1] Dette er blant annet presisert i Ot. prp. nr. 44 (1999-2000) side 42 og Ot. prp. nr. 59 (2005-2006) side 10.

[2] Det er viktig at kommunene er klar over dette og ikke endrer tolkningen av grunnleggende ferdigheter i § 4A-2 annet ledd. Stortinget har ikke endret § 4A-2 annet ledd

og grunnleggende ferdigheter skal her forstås som de ble presisert i forarbeidene til § 4A-2 annet ledd og tidligere § 5-2.

8.2.2 Opplæring

Vilkår nummer to er at den det gjelder må ha behov for opplæring i de grunnleggende ferdighetene. Dette innebærer at dersom den voksne skal ha rett til spesialundervisning etter § 4A-2 annet ledd skal hensikten være opplæring, ikke behandling, aktivisering, rehabilitering, opptrening, tilsyn eller annet. Hvis hensikten med tilbudet/tilretteleggingen er behandling eller aktivisering faller dette utenfor § 4A-2 annet ledd. Den voksne vil kunne ha rett til dette etter annet regelverk, for eksempel helse- og omsorgstjenesteloven. Det er viktig at kommunen, opplæringsstedet og PP-tjenesten vurderer nøye om det den voksne trenger er grunnskoleopplæring for å utvikle eller holde ved like grunnleggende ferdigheter eller ikke.

Momentene nedenfor kan legges til grunn i vurderingen av om et tiltak er behandling mv. eller opplæring. For at noe er opplæring må følgende vilkår være oppfylt:

- aktiviteten må ha et pedagogisk siktemål.
- aktiviteten må i utgangspunktet være knyttet til opplæring i hele eller deler av fag. Aktiviteten må innebære en oppfyllelse av det sentralt fastsatte læreplanverket eller oppfyllelse av enkeltvedtaket om spesialundervisning og IOPen til den voksne.
- aktiviteten må stå under kommunens ledelse og ansvar. Opplæringen må skje under ledelse av noen som har ansvar for faglig og pedagogisk veiledning, jf. § 4A-5.

Kommunen har ansvaret for å stille til rådighet de hjelpemidlene og det utstyret som er nødvendig for at den voksne skal få et "forsvarleg utbytte" av opplæringen. Det må skilles mellom pedagogiske hjelpemidler som kommunen som skoleeier har ansvaret for, og tekniske hjelpemidler som for eksempel Hjelpemiddelsentralen kan være ansvarlig for.

8.2.3 Det er et særlig behov

Det tredje vilkåret er at den voksne må ha et særlig behov for opplæring for å vedlikeholde eller utvikle grunnleggende ferdigheter. Det er ikke presisert i forarbeidene hvordan "særlig behov" skal forstås. Hva som er et særlig behov må vurderes skjønnsmessig og konkret ut fra den voksnes individuelle behov for opplæring i grunnleggende ferdigheter. Det er naturlig å ta utgangspunkt i at hensikten med spesialundervisning etter § 4A-2 annet ledd er å gi den

voksne opplæring slik at hun eller han mestrer samfunnet og dagliglivet. Det særlige behovet må ha som bakgrunn at den voksne ikke har tilstrekkelige grunnleggende ferdigheter til dette. Den voksnes særlige behov kan for eksempel ha oppstått på grunn av en sykdom eller skade som har ført til at den voksne nå ikke har grunnleggende lese- og skriveferdigheter. For at den voksne skal ha et særlig behov er det ikke noe krav om en diagnose. Behovet skal vurderes konkret og en diagnose vil i seg selv heller ikke utløse noen rett. Når det skal vurderes om den voksne har et særlig behov må det også vurderes om den voksne vil kunne ha et mulig utbytte av opplæringen i de grunnleggende ferdighetene.

Når det skal avgjøres om den voksne har et særlig behov vil den sakkyndige vurderingen fra PP-tjenesten etter § 4A-2 tredje ledd, jf. § 5-3 spille en sentral rolle. PP-tjenesten skal i sin sakkyndige vurdering gjennomføre en vurdering og tilrådning i tråd med § 5-3, jf. § 4A-2 annet ledd.

8.2.4 Opplæringens innhold

Dersom den voksne oppfyller vilkårene etter § 4A-2 annet ledd må rammene for spesialundervisningen avklares nærmere i enkeltvedtaket. Innholdet i opplæringstilbudet er fastsatt i § 5-1 annet ledd første og annet punktum, jf. § 4A-2 tredje ledd. Det sentrale i vurderingen av hvilket opplæringstilbud den voksne skal ha for å utvikle eller vedlikeholde sine grunnleggende ferdigheter er at opplæringstilbudet skal være slik at den voksne kan få et forsvarlig utbytte av det samlede opplæringstilbudet. I denne vurderingen skal det særlig legges vekt på den voksnes utviklingsmuligheter. Dette betyr at vurderingen blir svært individualisert, og at det skal ses på forholdene knyttet til den enkelte voksne og hva hun eller han har muligheten til å oppnå. Forsvarlighetsvurderingen skal gjøres både i forhold til

- utbyttet andre voksne har av sitt opplæringstilbud
- de opplæringsmålene som er realistiske for den voksne

I vurderingen spiller likeverdsprinsippet en viktig rolle. Spesialundervisningen er likeverdig når en voksen med spesielle opplæringsbehov har omtrent de samme mulighetene for å nå de målene som er realistiske å sette opp for henne eller han, som andre voksne har for å nå sine mål med det ordinære opplæringstilbudet. Likeverdsprinsippet vil ofte tale i favør av at de svakeste får forholdsmessig mye tilrettelegging. Likeverdigheten må først og fremst vurderes i forhold til andre som får oppfylt sine rettigheter etter § 4A-2 annet ledd. En likeverdsvurdering i forhold til voksne som mottar et ordinært opplæringstilbud vil være lite

naturlig. Vurderingstemaet er videre utdypet i Ot. prp. nr. 46 (1996-1997) side 168. Her er det sagt at omfanget og innholdet i rettighetene etter § 4A-2 andre leddet krever at man vurderer forholdene til den enkelte voksne, de tidligere opplæringstilbudene hennes eller hans og liknende ut fra skjønn. Opplæringstilbudet må være av et slikt omfang og ha et slikt innhold at det gir den voksne en realistisk mulighet til å nå de målene det er realistisk å formulere for opplæringen. Vurderingen av hvilket opplæringstilbud som vil gi den voksne et forsvarlig utbytte av opplæringen blir følgelig svært individualisert. Her må det trekkes inn

- forholdene ved den enkelte voksne
- det tidligere opplæringstilbudet den voksne har fått
- om opplæringstilbudet er slik at den voksne får en sjanse til å nå de målene som er realistiske å sette for henne/han
- om opplæringstilbudet er likeverdig med det andre voksne med rett etter § 4A-2 annet ledd får

Det må tas høyde for at den enkelte kan ha et svært omfattende behov for opplæring, og at det må vises stor varsomhet med å lage generelle ordninger som ikke i tilstrekkelig grad tar høyde for individuelle behov. Denne gruppen voksne har ofte større behov for avvik fra den ordinære grunnskoleopplæringen enn andre voksne. Dette er gjerne personer med sammensatte behov som mottar tjenester fra flere deler av hjelpeapparatet. En del av dem vil være tilknyttet omsorgsboliger/institusjoner. Det er viktig at kommunen ser den voksnes behov for støtte og opplæring i et helhetsperspektiv.

Enkeltvedtaket om spesialundervisning må klart og tydelig ta stilling til:

- innholdet i opplæringstilbudet
- organiseringen av tilbudet
- omfanget av spesialundervisningen
- kompetansen til den som gjennomfører spesialundervisning, eventuelle særskilte krav

Det er understreket i Ot. prp. nr. 46 side 169 at tilbudet ikke trenger å være et heltidstilbud og at kommunen til en viss grad kan ta økonomiske hensyn ved utformingen av tilbudet. Den voksnes rett er til et forsvarlig utbytte av opplæringen, hun/han har ikke rett til et optimalt opplæringstilbud.[1]

[1] For mer om dette se Rt. 1993 side 811 - Malvik-dommen.

8.2.5 Lengden på opplæringen

Det kan være vanskelig for kommunen å avgjøre når den voksne har fått oppfylt retten sin til spesialundervisning etter § 4A-2 annet ledd. Dette må bero på en skjønnsmessig vurdering i hvert enkelt tilfelle. Direktoratet understreker at det må trekkes en grense for når den voksne ikke lenger har rett til mer opplæring i grunnleggende ferdigheter, men det er uklart hvor denne grensen trekkes. I Ot.prp. nr. 46 (1996-1997) side 169 presiseres det at et livslangt tilbud ikke er noen normalordning, og at dette kun vil være aktuelt i svært få tilfeller.

Når det skal avgjøres om den voksnes rett til spesialundervisning etter § 4A-2 annet ledd ikke lenger foreligger, må det ses på vilkårene for å ha rett til spesialundervisning etter § 4A-2 annet ledd, og om den voksne fortsatt oppfyller disse vilkårene. Her vil PP-tjenesten spille en sentral rolle og det er viktig at det gjennomføres sakkyndige vurderinger med jevne mellomrom for å følge den voksnes utvikling.

Når kommunen vurderer om den voksne har rett til spesialundervisning, må det blant annet ses på om den voksne ikke lenger har et særlig behov for grunnleggende ferdigheter. I denne vurderingen må det ses på om den voksne har tilstrekkelige grunnleggende ferdigheter til å mestre hverdagslivet og samfunnet på de områdene som faller inn under grunnleggende ferdigheter. Se mer om dette i kapittel 9.2.1. Det vil også være aktuelt å se på om den voksne har utviklingsmuligheter, eller om hun eller han trolig har nådd en grense for utbytte av opplæringen.

Direktoratet understreker videre at det ikke er noen øvre aldersgrense for rett etter § 4A-2 annet ledd. Det er også slik at den voksne kan ha rett til opplæring over mange år.

8.3 Saksbehandlingsregler for spesialundervisning

Gangen i en sak om spesialundervisning og saksbehandlingsreglene er utfyllende behandlet i veilederen i spesialundervisning for voksne. Enkeltvedtaket om spesialundervisning for voksne etter § 4A-2 første eller annet ledd skal være gjort i samsvar med reglene i forvaltningsloven.

Direktoratet understreker at i forbindelse med spesialundervisning etter § 4A-2 skal PP-tjenesten utarbeide en sakkyndig vurdering. Denne vurderingen skal inneholde både en vurdering av den voksnes behov og en tilrådning knyttet til hvilket opplæringstilbud den voksne skal ha, jf. §§ 4A-2 og 5-3. Utformingen av den voksnes spesialundervisning skal utformes i samarbeid med den voksne selv (eventuelt den voksnes verge), jf. §§ 4A-2 og 5-4. Den voksne skal ha en individuell opplæringsplan (IOP). IOP'en er opplæringsstedets arbeidsverktøy og er en operasjonalisering av enkeltvedtaket om spesialundervisning. IOP'en skal omtale mål for og innholdet i opplæringen samt hvordan opplæringen skal drives, jf. §§ 4A-2 og 5-5 første ledd. Det er også krav om at det skal utarbeides en årlig rapport, jf. opplæringsloven §§ 4A-2 og 5-5 annet ledd.

Oppgrader til en [støttet nettleser](#) for å få en reCAPTCHA-utfordring.

[Hvorfor skjer dette?](#)